

ובין השראתו של אדם: כל השראה היא התגלות של קדושה, גם זו שאדם גדול משרה על מקומו! הרי מפורש אמרו חז"ל: 'צדיק בעיר – הוא הודיה, הוא זיוה, הוא הדרה. יצא מן העיר, פנה הודיה, פנה זיוה, פנה הדרה. (ב"ר סח, ז ורש"י ריש ויצא), וביאר בגור-אריה כי הצדיק מלמד את בני העיר יראת שמים – על זה נאמר 'הוד'; הוא משכיל אותם בחכמה – על זה נאמר 'זיו'; והוא מזכה אותם במידות טובות – על זה נאמר 'הדר'. הרי השראת צדיק על העיר היא מעין השראת השכינה על הר סיני ובאוהל מועד, זוהי האמת: יש רק 'כבוד' אחד, והוא: השראת קדושה על המקום. זהו עצם הכבוד, ומהו, לעומתו, הכבוד שנותנים לצדיק בעיר? זוהי הנהגה המחויבת מההשראה שזכו לה על ידו. אך פשוט הוא: אין המקום 'מכבד' את האדם, אלא האדם מכבד את מקומו!

די בדברים אלה להבריח אותנו מה'כבוד' המדומה ולהשתדל להיות מהמכבדים את מקומם...'.
(מתוך עלי שור ח"ב עמ' רלב)

– 'במשך היבל המה יעלו בהר – מה שאמר ההיתר תיכף (והיתר ד'לכו לאהליכם' אמר בסוף), משום שלמדה תורה דרך ארץ שלא יסיים בדבר רע שכתוב לא יחיה. וזה שכווננו חז"ל דבאמת כל עיקר הדת היה כדי לעקור מלכות בני ישראל עניני עבודה זרה ולהראות להם כי לא ראו כל תמונה וכמו שהארכתי לעיל, כי אין קדושה בשום נברא רק להבורא יתברך, וזה שאמר שלא תדמו כי ההר הוא ענין קדוש ובסיבתו נגלה השם עליו, לא כן בני ישראל, כי במשך היובל וכו' יעלו בהר והוא מעון חיות ובהמות, רק כל זמן שהשכינה עליו הוא קדוש מסיבת קדושת הבורא ית"ש, לכן אמר כי לא המקום מכבד את האדם אלא האדם מכבד את מקומו. וזה רעיון נכבד. ולכן בבית עולמים שקדושתו לעולם, לכן שלא ידמו שיש קדושה בעצם הבנין, לכן מותרים ליגע כל הטמאים אף טמאי מתים מאחוריו... – להראות דרך ממי ששכן שמו בתוך הבית הזה אתה ירא, שבפנים הלוחות והעדות ומשכן הכבוד ובפנים ממנו קודש, לא מאחוריו'.

(משך חכמה פר' יתרו)

וע' בשלש עשרה מדות והדרכות' לר"צ הכהן (נדפס עם הספר אור ורוע לצדיק): 'אין לירא מדבר מקודש אלא ממי שהזוהר על הדבר, ואפילו מאדם מקודש ותלמיד חכם'.

דף כב

'לצפרא כרכינהו ושקלינהו...'. אף על פי שאסור לגנוב על מנת לצער את חברו (ב"מ סא:), גם אם בדעתו להחזיר לו לאחר זמן – אפשר שכאן שונה שכל כוונתם היתה כדי לנסותו ולא לצערו [וכמו שמצינו בריטב"א (בב"ב ה.), שכל שאינו עושה לצער את חברו אלא להוציא דינו לאור – מותר]. ובשיטה מקובצת (לב"מ שם) מובא שכל שעושה על מנת להחזיר מיד, ולא כדי לעכב אצלו – מותר. 'ומעשים בכל יום שעושים כך'. ואולם בקצות החשן (שמח, א) כתב להוכיח מדברי הרמב"ם בספר המצוות שאף בכגון זה אסור. 'ואם כן, מה שכתב דמעשים בכל יום – ראוי ליהדר בזה' (ע' בספר מאור ישראל כאן).

'אמר להו, אמינא פדיון שבויים איקלע להו לרבנן ואכסיפו למימר לי'. נראה שאין לדקדק מכאן שמותר לעשות כן, ליטול לצורך פדיון שבויים ללא ידיעת הבעלים, אלא שזהו הלימוד-זכות היותר גדול שהיה לו ללמד עליהם (עפ"י חדושים ובאורים).

‘חזא ליהווא גברא דהוה סיים מסאני אוכמי...’. על לבישת בגדי נכרים – ע’ בשו”ת מהרי”ק שרש פח, ובמובא ביוסף דעת חולין קו.

(ע”ב) ‘משום רבי עקיבא אמרו אין מתריעין על הדבר כל עיקר’. רש”י מפרש משום שהיא גזרה. (וצריך עיון, הלא אפילו חרב חדה מונחת על צוארו אל יתיאש מן הרחמים). ובספר מאור ישראל להגר”ע יוסף שליט”א, נתן טעם אחר; משום שכל עינוי וצער ועגמת נפש מזיקים מאד בזמן המגפה, כמובא (ביו”ד סוס”י שעד) בשם מהרי”ל, שאין מתאבלים בשעת הדבר משום ביעתותא. ומשום כך כתב המגן-אברהם (תקעו סק”ב. ומובא במשנ”ב) שבזמן הזה אין מתענים על הדבר כלל, שהדבר בדוק ומנוסה שאם מתענה קולט ח”ו המחלה.

‘מניין שאין מתפללין על רוב הטובה שנאמר... עד בלי די... עד שיבלו שפתותיכם מלומר די’. ממקרא הוה שומעים שאף כשאומרים די עדיין מה שמוסיפים להם נחשב ככרכה, ככתוב והריקתי לכם ברכה עד בלי די. ואין מדובר בגשם שמזיק, כי בזה מתריעים, וכמו בגולה, וכן בארץ ישראל במקום שמזיק – כמו שכתב הרמב”ם (תעניות ב, טו) ועוד (עפ”י הדושים ובאורים).

וצ”ל שיבלו שפתותיכם מלומר די’ – מליצה בעלמא היא, שהרי אין מתפללים לומר די. ובדרך צחות י”ל שבעצם באותיות די’ אין שימוש לשפתים כלל אלא אדרבה כיון שהטובה מרובה ורוצים לומר די’ ואין יכולים לומר, הרי כאילו נצרכים לבלית הפה בהדוק שפתים מלומר די’, נמצא שבגלל עצירת אמירת די הם בלים.

ע”ע במובא לעיל ט.

‘ככתבם וכלשונם’

‘אדהכי והכי אתו הנך תרי אחי, אמר ליה: הנך נמי בני עלמא דאתי נינהו, אזל לגבייהו אמר להו מאי עובדיכו? אמרו ליה: אינשי בדוחי אנן מבדחינן עציבי...’ – אל יהא אדם מייצר מה ילד יום, אלא לעולם יהיו פניו שוחקות ובדחן, שזהו מורה על הבטחתו בהקב”ה, ולכך הוא שמח תמיד כי בוטח ביוצרו שאף אם יבוא רע, הוא יתברך יתקנו. ועל כוונה זו אמר אליהו לרבי ברוקא על שני אנשים בדחנים ומשמחין לדאוגים, שמזומנים לעולם הבא, כדאיתא במסכת תענית – וכי בדבר זה קונה אדם עולם הבא? אלא שהיו בעלי בטחון ומכניסים לאחרים למדה זו, ובעל הבטחון לעולם שמח... (מתוך שבט מוסר יד, יז).

‘שמעתי בשם מורי (- הבעש”ט) פירוש הש”ס דהני תרי בדחי דהוי בני עלמא דאתי, ועל פי שאלה נאמר לו, דהענין דהני תרי בדחי היה כל עסקם להתחבר עם כל איש ואיש ולייחד קודשא בריך הוא ושכינתיה בכל פרטי מעשה איש, הן בביתו של כל איש ואיש, או בעסקיו, ובכלל ובפרט, זולת מי שהיה לו צער ח”ו לא היו יכולים לייחד ייחודו להתחבר עמו, לכך הוי מבדחי ליה בדברים עד ששמח, ונתחברו עמו לדבוק אתו עמו בו יתברך שמו כו’ – והוא כלל גדול. והבן (מתוך תולדות יעקב יוסף דף עב ע”א, ועע”ש כו ע”ג, לח ע”ג, לט ע”ד, מג ע”א, קלא ע”א. רמזים נוספים – ע’ בספר רשפי אש (השלם, ריא. מובא בבעש”ט על התורה במדבר ב).

הנה כמה קטעים מלוקטים על בדיחות הדעת ושמחה:

'... שני מיני שחוק הם; האחד, ששחוק מאיזה בריה כענין שחוק לרעהו אהיה, וזהו ליצנות, וצד ההיתר שבו ליצנותא דעבודה זרה... ויש מין השני דשחוק, שהוא הוללות ומעשה נערות כענין יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו, וצד ההיתר שבו לצורך מצוה וכבוד שמים, וכענין מילתא דבדיחותא ובדחי רבנן קודם הלימוד שעל ידי זה מתרחב הלב כאשר הגוף בעצבות, וצריך גם כן לישב באימתא בשמעתא ואין יכול למצוא בלבו שמחה אמיתית, יוכל להרחיב בשחוק שהוא שמחה מדומית לפנים, הגם שאינו באמת בלב, מכל מקום מועיל כלפי הגוף שכולו דמיון, כדרך שכתב במהרי"ל כהאי גונא על רבינו תם שהיה משים לפניו תל דינרי זהב בעת לימוד סוגיא עמוקה להרחבת הדעת...' (מתוך צדקת הצדיק רס).

'מה יעשה אדם שלא יגיע לידי הקפדה? הלא זה שכל ימיו מלאים הקפדות חיו אינם חיים – אך אין ייחלץ מזה? מידה אחת ישנה, מי שניחון בה אינו קפדן: מידה זו היא בדיחות הדעת, הנקראת בפי העולם הומור. וזהי מידה שיש בה חמלה על קשי-יום, סלחנות לחלושי הדעת, עין חדה לחולשות בני אדם אך מבלי לזלזל בערכם, התעלות מעל למצבים מביכים, ראית האור בתוך השלילה והשלילה בתוך האור – כאשר הפקחות והאהבה כרוכות זו בזו. רוח טובה נסוכה על אדם שיש בו בדיחות הדעת.

האם ניתן ללמוד בדיחות הדעת? נראה שכן. כאשר לומדים מוסר על הדרך הנכונה, היינו שמתחילים במוסר החיובי עד שמתלמדים להכיר מעלות ורק אחר כך לומדים את המוסר הבקורתי, כפי שנתבאר במערכת לימוד מוסר – אין ספק שיגיעו לבדיחות הדעת. ויש ענינים שחייבים להשתמש בהם בבדיחות הדעת, כי הא דשבת ל ע"ב ברש"י ד"ה לדבר הלכה: 'צריך לפתוח במילי דבדיחותא ברישא', ורבה 'מקמי דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיחותא ובדחי רבנן, לסוף יתיב באימתא ופתח בשמעתא' – רש"י: 'ובדחי רבנן – נפתח לבם מחמת השמחה'.

בודאי האי מילי דבדיחותא רחוקה מאד משחוק וקלות ראש ח"ו. על דרך זה מצינו בתענית כב ע"א... בודאי לא סיפרו לעצובים או למתקוטטים מה שאנחנו קוראים היום 'בדיחות' (וויצון באידיש). כי זה היה רק בגדר לועג לרש, ואת המתקוטטים זה היה מרגיז עוד יותר. אבל היתה להם בדיחות הדעת הנ"ל והיא הביאה את העצוב ואת המתקוטטים לראות ענינם באור יותר בהיר... ואיתא במועד קטן יז ע"א '... אלא דכי אזלינא לההוא עלמא בדיחא דעתאי דאפילו לגברא כוותך לא חניפי ליה'. בדיחות הדעת עומדת לאדם אפילו בזיבולא בתרייתא! יש לנסות להתלמד בהומור. ראשית כל יש להבין היטב מהי בדיחות הדעת ולהתבונן בזה בקביעות במשך תקופה ארוכה, אולי בעת לימוד מוסר, עד שהמידה עומדת בצורה ברורה לפני העיניים. אחר כך יש להתלמד למצוא בחיי יום-יום אופנים והזדמנויות להגיב בהומור. הצלחה בזה היתה מעשירה מאד את חיינו, הן בפנימיות, בינינו לבין עצמנו והן ביחסינו עם הבריות'.
(מתוך עלי שור ח"ב עמ' רמב"רמג)

זוהיה מעשה ברבי ר' בונים מפשיסחא, עוד בעת היותו סוחר ושוהה לרגל מסחרו בדניציג, שעמד פעם בנמל המים העמוקים, מקום שם נמצאים בתי האוצר שלתוכם מכניסים את הסחורות הבאות והיוצאות באניות. והנה פתאום קול צווחה נשמע ובהלה תקפה את כל העומדים שם:

נפל אדם לתוך המים וירד מצולות, הנה הוא עולה ויורד וצולל שוב, והרי הוא בחזקת טובע ודאי. וגדולה הצעקה ורבתה התאניה ואין מציל.

והנה פרץ פתאום קול צחוק בין העומדים מסביב, שכן בתוך כל אותה בהלת היאוש זרק אותו סוחר צעיר (- הרבי ר' בונים) לעברו של טובע דבר בדיחותא: הי, אמודאי גבור, דרוש לי שם בשלום הלוייתן...

גדול כוחה של הבדיחה, שאפילו אם הלב מלא צער ותוגה היא מגרשתם לרגע מקרבן, והוא מתבדח עד שחזור לעצבותו. ברם במקרה הזה ודאי שלא היה מקום לבדיחות, וכל המתבדח ומבדח אחרים שלא במקומו עליו הכתוב אומר ושר בשירים על לב רע! מי הוא זה הבדחן שפצו שפתיו עתה דברי בדחנות? - לא יאומן כי יסופר, אין זה אלא אותו אברך המשי, שבין החסידים סוחר היה ובין הסוחרים חסיד היה - מה ראה על ככה לעשות פתאום דבר דומה לליצנות? ולא היו האנשים העומדים שם מוחלים וסולחים לבדחן מוזר זה אלמלא נעשה באותו הרגע נס לטובע הזה שלא לימדו אביו לשחות בנהר, שמיד לאחר שצלל במים האדירים ולא עלה במקומו, הבחינה עינו של אחד המסתכלים המבוהלים בראש אדם המבצבץ מתוך המים מרחוק וידיו נאחזות בעמוד של עץ שהיה שט על פני המים. היה זה ראשו של הטובע אשר המים טלטלוהו עד לאותו המקום וניצל. ומכיון שניצל אותו האדם ונהפך הפחד לשמחה, נשכח גם הכעס שכעסו תחילה על המתבדח בעת סכנה גדולה.

ברם, מעטים היו האנשים באותו מעמד שידעו טיבה של בדיחותא זו של אותו ה'סוחר', שכן לא בדיחותא סתם היתה זו, ולא מה שקוראים בלשון יידיש 'א גלייכווערטל'. שהרי כל מי שידע את שיחו ושיגו של אותו ה'סוחר' ידע בבירור, כמה מרוחק הוא בנפשו מאמרות של הלצה ובדיחותא סתם. מרגלא היה בפומיה לומר בלשון יידיש: 'נישטא א קרומערע זאך מער פון א גלייכווערטל...' או: 'פון א גלייכווערטל קומט מען גלייך אין גהינום...' - (אין לך דבר מחוספס יותר מאמרה חלקלקה... באמרה חלקלקה מתחלקים חלקלקי הלשון ונופלים לגיהנום...) - אלא מפני שדכאון ירד על פני כל האנשים הרואים במחזה, קדרו פניהם ונתעצבו אל לבם, ואדם זה הטובע, לרחמי שמים היה צריך ולתפילה שתעורר עליו רחמים, ואין עומדים בתפילה לא מתוך דכאון ולא מתוך עצבות ולא מתוך קדרות אלא מתוך שמחה והארת פנים ובטחון בלב. כי על כן תמים היה, ובמקום שיש תמימות וישורת הלב - שם השמחה קובעת לה מעון, לדור בתוכו תמיד, ואם לא - אפילו במילתא דבדיחותא תגורש העצבות, ובלבד שתגורש' (מתוך ספר חסידים ואנשי מעשה לזקני רא"א כי טוב, 'במעלות התמימות התמה').

כענין הזה מובא בשם הבעש"ט - ע' בספר בן פורת יוסף להרי"י מפולנאה דף מט ע"ב; צפנת פענח דף לא ע"ד.

'... הוא (- רבי נתן צבי פינקל, 'הסבא מסלבודקה') החשיב את הנגון בחג עד כדי כך שהיו מקרים שבמקום הקדיש לאחר התפלה - כשלא נמצא חיוב - ציווה להשמיע נגון... אולם גם בימות החול במשך כל השנה היה שרוי בישיבה מצב רוח של חרדה ושמחה מלאה. תופעה זו היתה טבעית לרגלי ריתחא דאורייתא וחכמת התורה - משיבת הנפש ומשמחת הלב, שמילאו תמיד את חללה של הישיבה. רנ"צ ראה בכך גם את דרך התורה המקורית, בהתאם לשיטתו. ברם יחד עם זה העריך את הדבר מבחינה חינוכית וראה בבדיחות ועליות תנאי להתעוררות הכשרונות ולהרחבת הדעת ועזר לבהירות השכלית בהבנת הלימודים ובעבודת המחשבה. ומתוך השקפה זו היה מעורר תמיד להשראה טובה. וכשהיה מבחין בתלמיד שהוא עצוב או מדוכא, היה משתדל לשנות את מצב רוחו' (מתוך 'המאורות הגדולים' עמוד רנא).

(ע"ב) 'רבי יוסי אומר: אין היחיד רשאי לסגף את עצמו בתענית...' –

'... אך הפרישות הרע הוא כדרך הסכלים, אשר לא די שאינם לוקחים מן העולם מה שאין להם הכרח בו, אלא שכבר ימנעו מעצמם גם את המוכרח, ויטרו גופם ביסורין ודברים זרים אשר לא חפץ בהם ה' כלל, אלא אדרבא חכמים אמרו **אסור לאדם שיסגף עצמו**. ובענין הצדקה אמרו (בירושלמי סוף פאה) כל מי שצריך ליטול ואינו נוטל, הרי זה שופך דמים. וכן אמרו **לנפש חיה נשמה שנתתי בכך החיה אותה**. ואמרו (לעיל יא) כל היושב בתענית נקרא חוטא, והעמידוה בדלא מצי מצער נפשיה...

הרי לך הכלל האמתי, שכל מה שאינו מוכרח לאדם בעניני העולם הזה – ראוי לו שיפרוש מהם, וכל מה שהוא מוכרח לו מאיזה טעם שיהיה, כיון שהוא מוכרח לו, אם הוא פורש ממנו הרי זה חוטא. הנה זה כלל נאמן, אך משפט הפרטים על פי הכלל הזה אינו מסור אלא אל שיקול הדעת ולפי שכלו יהולל איש, כי אי אפשר לקבץ כל הפרטים כי רבים הם ואין שכל האדם יכול להקיף על כולם אלא דבר דבר בעתו' (מתוך מסלת ישרים סוף פרק יג).
ע"ע: צדקת הצדיק רכד; מחשבות חרוץ עמ' 68; דובר צדק עמ' 52.

דף כג

'אזל לבית המדרש, שמעינהו לרבן דקאמרי נהירן שמעתתין כבשני חוני המעגל דכי הוי עייל לבית מדרשא כל קושיא דהוה להו לרבנן הוה מפרק להו. אמר להו: אנא ניהו. לא הימנוהו'. ומדוע לא הוכיח להם על ידי שיתרץ כל קושיותיהם? – נראה שעכשיו פירוקיו לא היו מועילים להם ליישב דעתם לפי שאינו בן דורם, ואין אדם יכול לקבל תורה אלא מפי רב ומורה שבימיו, ואף על פי שאת תורתו של חוני הם לומדים, אבל דוקא על ידי רבם שבימיהם (עפ"י שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ ית תשל"א [ע"ע במובא בר"ה כה]. וע"ע בסמוך).
על תקופתו של חוני המעגל – ע' בתורי"ד כאן.

(ע"ב) 'זיהא בעיא רחמי דליהדרו בתיובתא'. וכן אמרה ברוריה (בברכות י). לרבי מאיר אישה, אודות אותם בריונים שגרו בשכונותו וציערוהו, שיתפלל עליהם ויחזרו בתשובה שנאמר יתמו חטאים – ולא חוטאים. ואולם בכמה מקומות מצינו שמצפים ושמחים באיבודם של רשעים ואין מתפללים עליהם שישובו. ע' למשל בברכות (שם) 'ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה' – והלא עדיף יותר שיחזרו בתשובה ולא לראות במפלתן? –

יש מחלקים בין רשעי ישראל, ששורש חייהם הוא טוב ורק על הגוון אין פעולותיהם טובות, ולכן כאשר עושים תשובה, לא תהיה בהם שום מפלה, כי שרשם יתעורר בהם ויהיו טובים בכל פעולותיהם, אבל עכו"ם שהם בשרשם רעים, ושורש חייהם מפעולותיהם, על כן כשיתבטלו פעולותיהם הרעות, יתבטלו גם הם עצמם, שהרי פעולותיהם הם שרשם, לכן ראה במפלתם ואמר שירה (מי השלוח ח"ב לקוטים. וע"ע צדקת הצדיק המלא עה).

ובזה מדויק הלשון בסוטה יד: 'לפושעים יפגיע – שביקש רחמים על פושעי ישראל שיחזרו בתשובה'. וע"ע ברכות נו: 'השב לב עובדיהם לעבדך'. ולדעת ת"ק שם, רק על ישראל אומר כן. ולרשב"א, אף כלפי נכרים מפני שעתידיהם להתגייר. וע' בסוטה כב. 'לא יכשלו בני אדם'.

- [סבר כרבי מאיר שאמר שור נעשה מועד גם כשקירב שלש נגיחותיו ביום אחד, ודלא כרבי יהודה].
ישנה דעה הסוברת שאין מתריעים על הדבר כלל, שגזרה היא (ר' חנן בן פיטום משום רבי עקיבא. כב. ובר"ש).
א. הלכה שאין מתריעים אלא במתו בשלשה ימים ולא ביום אחד (או"ח תקעו, ב).
ב. דוקא אנשים בריאים, לא זקנים ונשים וכד' חלושי-מוזג (פוסקים, עפ"י הירושלמי).
ג. עתה אין מתענים כלל בשעת הדבר, משום שהגוף יותר פגיע כשאינו אוכל ושותה (פוסקים).

מסופר על מכת מוות שארעה בחזירים וגזר רב יהודה תענית. ופרשו, הואיל ודומים מעיהם לשל בני אדם לכך חששו, אבל אין מכאן ראיה למכה המשולחת במין אחד שהיא משולחת בכל המינים.
כל שכן שאם מתו נכרים בדבר – יש לגזור תענית (תוס'). ויש חולקים וסוברים שמכה המשולחת מן השמים לאומה אחת אינה בהכרח פוגעת באומה אחרת (ער"ן וקרן אורה. וע' בשבת לב. מחלוקת רב ושמואל).

ב. שמואל גזר תענית בעירו (נהרדעא שבבבל) על מכת מות שהיתה במקום מרוחק בבבל (בי-חוזאי), בנימוק שאין מעברות ומחיצות בין שני המקומות, ועלול הדבר לעבור לשם. ופרשו, לפי שמצויות שיירות ההולכות מכאן לכאן והדבר עלול להתלוות עמהן.
רב נחמן גזר תענית בבבל על מגפת-מות שארעה בישראל; אם גבירה לוקה שפחה לא כל שכן? [אבל 'שפחה' ו'שפחה' – לא, כשאין שיירות ההולכות מכאן לכאן].

דף כב

- כז. א. שדפון וירקון ארבה וחסיל – מתי מתריעים עליהם?
ב. מתי מתריעים על חיה רעה?
ג. מתריעים על החרב – כיצד?
ד. האם היחיד ראוי לסגף עצמו בתענית על פורעניות המתרחשות ובאות?
א. על אלו מתריעים בכל מקום, על השדפון ועל הירקון ועל ארבה וחסיל. רבי עקיבא אומר: על השדפון ועל הירקון בכל שהוא. ארבה וחסיל, אפילו לא נראה בארץ ישראל אלא כנף אחד – מתריעים עליהם. מעשה שירדו זקנים מירושלם לעריהם וגזרו תענית על שנראה כמלא פי תנור [בפת, ונסתפקו בשיעורו המדויק] שדפון באשקלון.
אפשר שרק בשיעור מלא-פי-תנור מתענים ועל כלשהו מתריעים, או אפשר שמתענים בכלשהו אלא מעשה שהיה כך היה (עפ"י רש"י).
על הגובאי מתריעים בכל שהו (אך לא על החגב, שמיעוטו מצוי בשדות ואינו מכלה אותן). רבי שמעון בן אלעזר אומר: אף על החגב (יט:).
[מסופר בגמרא (כא:): שאמרו לו לרב יהודה: באו חרקי הארבה. גזר תענית. אמרו לו: אינם מפסידים את היבול. אמר להם: וכי צידה הביאו עמהם שלא יפסידו את התבואה?!].

ב. חיה רעה שאמרו – בזמן שהיא משולחת (מן השמים) מתריעים עליה. אינה משולחת – אין מתריעים עליה. איזוהי משולחת; נראתה בעיר ביום – משולחת. נראתה בלילה או נראתה ביום בשדה – אינה משולחת. ראתה שני בני אדם ורצה אחריהם – משולחת. נחבאת מפניהם – אינה משולחת. היתה עומדת, לא רודפת

ולא נחבאת; בשדה הסמוכה לאגם (שהיא בטוחה שם) – אינה משולחת, בשדה שאינה סמוכה לאגם – משולחת. טרפה שני בני אדם ואכלה אחד מהם (וכל שכן כשלא אכלתם כלל. תוס') – משולחת [ובאגם, אבל שלא באגם אפילו רק רצה אחריהם – הרי זו משולחת כאמור]. אכלה שניהם – אינה משולחת. עלתה לגג ונטלה תינוק מעריסה – משולחת, ואפילו שלא בבנין קבוע בישוב אלא בכגון כוך קטן של ציידים. מעשה שגזרו תענית על שאכלו זאבים שני תינוקות בערב הירדן. רבי יוסי אומר: לא על שאכלו אלא על שנראו (משנה יט.).

ג. חרב שאמרו, אין צריך לומר חרב שאינו של שלום אלא אפילו חרב של שלום (העוברת דרך אותה מלכות לילך להלחם במקום אחר) – מתריעים עליה.

ד. על פורעניות הבאות על הציבור או על היחיד, רשאי היחיד לסגף את עצמו בתענית. רבי יוסי אומר: אינו רשאי (כשאין יכול לצער עצמו. תוס'), שמה יצטרך לבריות (שאינן בו כח להרויח ולהתפרנס מיגיעו) ואין הבריות מרחמות עליו (ויהי האדם לנפש חיה – נשמה שנתתי בך, החיה. רב יהודה אמר רב). מהר"ן משמע שאף לרבי יוסי, מי שהוא עשיר שאינו צריך למעשה ידיו – מותר לו לסגף עצמו בתעניות (וע' חדושים ובאורים).

דף כה

- כח. א. עד מתי יהו הגשמים יורדים והצבור פוסקים מתעניתם?
 ב. היו מתענים וירדו גשמים הרבה – מתי פוסקים מתעניתם ומתי אין פוסקים?
 ג. היו מתענים וירדו גשמים – מהם אומרים?

א. עד מתי יהו הגשמים יורדים והצבור פוסקים מתעניתם? – כמלא ברך המחרישה (בעומק הקרקע). דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: בקרקע חרבה (= קשה, שאין המים חודרים בה בנקל. ראשונים) – טפת. בבנינונית – טפחיים. בעבודה (= חרושה) – שלשה טפחים.

א. יש אומרים ששיעור זה זהה לשיעור שנאמר בברכת ההודאה על הגשמים 'משיצא חתן לקראת כלה' (עפ"י ראב"ד ורשב"א). ויש חולקים וסוברים ששיעור 'משיצא חתן' הוא פחות מזה, ועל כן יתכן מצב שמברכים על הגשם היורד ברכת ההודאה וממשיכים בתעניתם (עפ"י מהר"ם בן חביב – מובא בברכי יוסף תקעה. וכן משמע ברמ"א שם).
 ב. יש אומרים שפסיקת התענית האמורה כאן, הכוונה להפסקת סדר התעניות, שני וחמשי ושני, ולא על הפסקת התענית באמצע היום. ולפירוש זה יתכן שמפסיקים התענית באמצע היום אף בכמות מועטת. ואולם מדברי השו"ע אין משמע כן (ע' בירור הלכה).

ב. היו מתענים וירדו להם גשמים; קודם הנץ החמה – לא ישלימו תעניתם. לאחר הנץ החמה – ישלימו. דברי רבי מאיר. רבי אליעזר אומר, וכן אמר רבי יהודה בברייתא, וכן הורה רבי אמי למעשה: ירדו קודם חצות – לא ישלימו. לאחר חצות (שכבר עבר זמן סעודה) – ישלימו. מעשה שגזרו תענית בלוד וירדו להם גשמים קודם חצות. אמר להם רבי טרפון: צאו ואכלו ושתו ועשו יום טוב, ויצאו ואכלו ושתו ועשו יום טוב, ובאו בין הערבים וקראו הלל הגדול. רבי יוסי אומר: קודם תשע שעות (שדרכם של בני מלכים לאכול באתה שעה) – לא ישלימו. לאחר תשעה שעות – ישלימו (שכן מצינו באחאב מלך ישראל שהתענה מתשע שעות ולמעלה).